

УДК: 130.32

Салтанов М.В.,
викладач Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

Філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимності держави

Анотація. Стаття фокусується на проблемі визнання у її трансформації від німецької класичної філософії до сучасної практичної. На основі критичного дослідження історико-філософських джерел виявляються філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимності держави.

Ключові слова: політика визнання, усупільнення, ідентичність, легітимація.

Аннотация. Статья фокусируется на рассмотрении проблемы признания в ее трансформации от немецкой классической философии к современной практической. На основе критического исследования историко-философских источников рассматриваются философские аспекты обоснования внешней легитимности государства.

Ключевые слова: политика признания, обобществление, идентичность, легитимация.

Summary. The thesis focuses on the problem of recognition in its transformation from the German classical philosophy to contemporary practice. Based on a critical study of the historical and philosophical sources it detected philosophical aspects of study external legitimacy of the state.

Keywords: politics of recognition, socialization, identity, legitimacy.

У цій статті ми приділимо увагу проблемі обґрунтування зовнішньої легітимності держави. Й одразу зазначимо, що під зовнішньою легітимністю, слідом за Г. В. Ф. Гегелем, ми розуміємо прагнення до здобуття державою міжнародного визнання. Варто зазначити, що усебічного історико-філософського дослідження філософських аспектів обґрунтування зовнішньої легітимності держави не проводилось. Це викликано тим, що дана проблема хоча і має глибинні філо-

софські коріння, проте сьогодні досліджується, здебільшого, як між-дисциплінарна. Проте, дослідженню проблеми посприяли роботи таких сучасних філософів, як Ф. Фукуяма, Ю. Габермас, В. Кимліка, О. Гьофе та інші. Актуальність питання пояснюється стрімкою зміною геополітичної карти світу та необхідністю вироблення відповідної реакції на подібні зміни.

Нагадаю, що Г. В. Ф. Гегель у «Філософії права» на відміну від І. Канта розглядав держави не як моральні і правові особи, а як «цілком самостійні тотальності у собі» (*selbstständige Totalitäten*) [8, S. 424]. З одного боку, кожна держава має суверенну самостійність, що виражається у абсолютному праві держави бути визаною [8, S. 425], а з іншого боку, Г. В. Ф. Гегель відзначає формальність такого права, адже визнання завжди залежить від волі іншої держави. Цим власне і обумовлюється складність питання.

Філософ вважав, що внутрішня легітимність держави (довіра населення по відношенню до влади) має бути доповнена (зовнішнім) визнанням такої держави і на міжнародній арені, «але за таким визнанням мають слідувати гарантії, що одна держава визнає інші держави, які мають визнати її, вона має поважати їх самостійність, а останнім не може бути байдуже, що відбувається в середині першої» [8, S. 425]. У такій спосіб, визнанням у міжнародному праві Г. В. Ф. Гегель позначав зв'язок, в якому держави є значимими одна для одної, навіть під час війни, розглядаючи останню як стан безправ'я, насилля та випадковості [8, S. 429].

За Г. В. Ф. Гегелем війна хоч і може бути засобом вирішення конфліктів і здобуття визнання у міжнародних відносинах, але сама війна не може зазіхати на поняття «істинного буття», а лише на скороминуче і випадкове. Тому, війну не можна назвати розумним засобом досягнення визнання. Для роз'яснення залежності між дійсністю і розумністю у філософії Г. В. Ф. Гегеля слід звернутися до його роботи «Наука логіки» і його відомого вислову: «Усе, що розумне – дійсне, а все, що дійсне – розумне» [7, S. 47].

У «Науці логіки» (*Die Wissenschaft der Logik*) Г. В. Ф. Гегель пояснював, що вдумливий розгляд світу змушує нас розрізнити у наявному бутті, з одного боку, щось скороминуче та незначне, тобто явище, і таке, що в собі істинно заслуговує назви дійсності. Отже, усе, що не розумне, не заслуговує навіть на нетривале існування, воно занадто нікчемне, щоб досягти для себе дійсного існування; воно є лише химерою. Щодо цього Г. В. Ф. Гегель пише: «У повсякденному

житті називають дійсністю усяку напасть (Einfall), оману, зло і тому подібне, рівно як і будь-яке існування, яким би воно не було оманливим і скороминущим. Але повсякчасне відчуття засвідчує, що випадкове існування не заслуговує гучної назви дійсного; випадкове існування, має не більшу цінність, ніж можливе, що однаково могло би і бути і не бути» [7, S. 48]. Відтак, мислитель резюмує все це у запитанні: у кого не вистачить розуму, щоб помітити навколо себе багато такого, що насправді не таке, яким воно повинно бути?

І. Кант також приділяв чимало уваги міждержавному спілкуванню. Але обґрунтування зовнішньої легітимості держави у його вченні ставало можливим завдяки принципу рівної поваги (який так само застосовний не тільки до осіб, а до держав), виходячи із якого, кожна країна могла розраховувати на рівне визнання. В цьому контексті війна могла бути лише оборонна, коли одна із держав порушувала цей принцип рівної поваги, претендуючи на гегемонію. Але в той час, як І. Кант заперечував конститутивне значення війни для підтримання суверенітету, Й.Г. Фіхте розглядав війну як засіб примушення до визнання. Тож, розглянемо філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимості держави у сучасній філософській думці.

Пошук визнання може бути властивий не лише людині, групі осіб, що потерпає від дискримінації, а й державі. Хоча важко сказати, чи може акт визнання змінювати буттєвий статус держави (у політичному сенсі) в залежності від його наявності чи відсутності. Також потребує дослідження те, в якій якості можна отримувати визнання. Як відомо, питання «двох форм проявів жадання визнання» розглядає сучасний американський мислитель Ф. Фукуяма у роботі «Кінець історії і остання людина».

У згаданій роботі Ф. Фукуяма вводить поняття «двох проявів жадання визнання», один з яких є мегалотимія, а другий – ізотимія. Мегалотимію він позначає як бажання суб'єкта бути визнаним вищим за іншого, це таке собі прагнення слави і навіть зверхності. Протилежною формою визнання є ізотимія, яку слід розглядати як бажання отримати від іншого визнання як рівного. Це два протилежні за якістю жадання визнання, джерелом якого є тимотичне самоствердження. Під тимосом, Ф. Фукуяма розуміє цінність, яку для себе визначає сам суб'єкт (його самооцінка) і на яку він розраховує з боку інших.

Ці «два прояви жадання визнання» цілком застосовні як до людини (чи спільноти людей), так і до держав. Якщо та чи інша дер-

жава вірить в те, що вартує більше, а інша держава веде себе так, ніби вона важить менше, то (як довгий час вважалося), остання має право домагатися збоку інших визнання її бажаної цінності. В такому випадку визнання слід розглядати як форму самоствердження, яка нерідко досягалася шляхом війни. Це було пов'язано з тим, що не всі держави оцінювали себе як рівні іншим (ізотимія). Частина (особливо імперських) держав прагнули, щоб їх визнавали вищими по відношенню до інших (мегалотимія), чи то на підставах внутрішньої цінності, чи то із-за роздмуханої і марнославної самооцінки.

Часто й саме поняття війни пов'язувалося із прагненням національних держав до так званої мегалотимії, яка в даному випадку розглядається як прагнення до боротьби за визнання їх першості та вищості. Природа такого змагання виявляється у бажанні держави або підтвердити свій статус гегемона або його набути. Як правило, така змагальність характеризувалася перебільшенням ролі власної спільноти і применшенням цінності інших. Такий наголос на чужій слабкості ставав основою для моральної «зверхності» над сусідами і ворожого ставлення до них. При чому, при становленні національних держав, вимога визнання часто розглядалася саме як «мегалотимія».

Так, відомий німецькій мислитель Карл Шміт вважав, що міжнародна політика полягає у самоствердженні однієї колективної ідентичності проти інших подібних колективних ідентичностей. Це є своєрідна боротьба націй за життєвий простір та за місце під сонцем. Програти війну – означає втратити суверенітет, національну незалежність й наразити на небезпеку автономію народів. Виграти війну – означає утвердити та підвищити свій авторитет на міжнародній арені. Подібне прагнення, як сказав би Ф. Фукуяма, до мегалотимії, К. Шміт розглядає на прикладі незрілих і готових до насилля націй. Звідси мислитель виводить й саме поняття «політичного» як здатності держав до самоствердження (через протистояння «друг-ворог»).

У цьому руслі можна звернутися й до Г. В. Ф. Гегеля, який характеризував війну як акт звеличення людського духу, як спосіб виборювання самостійності і незалежності, вирішення суперечок, отримання зовнішньої легітимності. Війна у розумінні Г. В. Ф. Гегеля була способом утвердження випадковості, уникнення занурення у болото повсякденності.

Але в сучасній міжнародній політиці суворо засуджуються будь-які прагнення держави силоміць отримати визнання, тобто відбувається витіснення мегалотимії, так званою ізотимією, коли будь-

яка держава апріорі сприймається рівним суб'єктом міжнародної політики. Це стало можливим завдяки артикуляції таких принципів міжнародної політики як мирне співіснування держав, визнання їх суверенної рівності (незалежно від відмінностей в чисельності населення, розмірів території, реальної політичної або економічної сили) тощо. Подібний підхід був закладений І. Кантом, який розглядав будь-яку війну як гнітючу дію однієї держави щодо іншої, а універсалізація права на війну за визнання зробила б неможливим усяке світове співтовариство держав.

Принципи сучасної міжнародної політики намагаються усіяло витіснити мегалотимію (вважаючи війну, слідом за І. Кантом, пережитками «природного стану», стану «війни всіх проти всіх» між державами), принципом ізотимії, виступаючи проти тези про те, що право довільно розпочинати війну є основоположним для підтримання суверенітету держави.

Запровадження та підтримання того, що Ф. Фукуяма називав «ізотимією» між державами, на думку Ю. Габермаса можливе шляхом необхідної постнаціональної констеляції світового суспільства. Йдеться про практичну необхідність у створенні на наднаціональному рівні політично дієздатних установ (дедалі більших спільнот). Такі процеси Ю. Габермас і називає постнаціональною констеляцією світового суспільства, О. Гюфе характеризує як кроки на шляху до створення глобальної федеративної республіки. Проте виразна першість у цих питаннях належала І. Канту, який волів бачити «федерацію вільних держав». Слідом за І. Кантом про своєрідне об'єднання заради унеможливлення війни говорили і Й. Г. Фіхте і Ф. Шеллінг. Останній називав таке об'єднання «ареопагом народів». Подібне об'єднання держав виникає виключно завдяки тому, що воно є уповноважене державами, які залишаються суверенними (ще І. Кант вважав, що народи не повинні бути злиті у єдину державу, зберігаючи при цьому свій зовнішній суверенітет).

Своєрідним сьогоденним праобразом подібного наднаціонального об'єднання сучасні мислителі називають ООН, ЄС абощо, що правда, вказуючи, що жодне з них поки не наблизилася у реальності впритул до своєї ідеї. Але сама природа такого утворення пояснюється в дусі договірної концепції виникнення держави: як колись індивіди пожертвували своєю природною свободою, об'єднавшись під тиском необхідності у державну зорганізовану спільність, так і сьогодні держави повинні, поступаючись своїм державним суверенітетом, до-

сугати стану, як висловлювався І. Кант, «всесвітньо-громадянської спільності». І як у першому випадку, – говорить Ю. Габермас, – рішенням проблеми стало створення держави, так і зараз всесвітня держава дозволить вирішити нові колізії.

У роботі «Розколотиий Захід» (*Der gespaltene Westen*, 2004) Ю. Габермас називає постнаціональну констеляцію світового суспільства подоланням «природного стану» ворожнечі між державами тому, що відбувається перехід «від класичного міжнародного права до космополітичного правового» порядку [3, с. 11]. Це викликане необхідністю бачити кризь встановлені національні рамки.

О. Гьофе також зазначає, якщо сучасна національна держава за Аристотелем утворилась через послідовне сходження від індивіда, сім'ї, роду і аж до великого утворення – держави, то сьогодні сукупність національних держав має утворити спільноту вищого щабля – глобальну світову республіку, яка стане на заваді як війнам між державами, так і порушенням прав людини. Ідея глобальної світової республіки дозволяє громадянам, які поважають власну спільноту, відмовитись від почуття зверхності щодо інших і зважає на те, що і себе і чужих слід міряти однією міркою. Це, в свою чергу, унеможливує переоцінку власних досягнень за рахунок замовчування чужих.

Але разом з тим, виникає питання: що повинно об'єднати із середини наш світ, в якому не припиняється суперництво багатьох самосвідомих націй? Відповідь на це питання спробуємо отримати за аналогією: якщо культура протягом багатьох століть досягала (хоча б асимптотично) розуміння того, як об'єднати розрізнене, то до таких непростих пошуків слід вдатись і національним державам. Таке розумінням культурам вдалось віднайти через визнання відмінностей, тобто через взаємне визнання іншого в його інакшості, що може стати, як говорить Ю. Габермас, «відмінною рисою спільної ідентичності», яка матиме постнаціональний характер.

Разом з тим, прагнення створити наднаціональні органи, є підтвердження того, що сучасний світ, який усіма засобами намагається виключити нерівне визнання (мегалотимію), вважає Ф. Фукуяма, наражається на небезпеку не просто мінімізувати, й вихолостити принцип змагальності як такий, що закладений природою людини, і який, незважаючи на свої можливі гнітючі наслідки, є рушієм прогресу.

Проблема «зовнішньої легітимності держави» тісно пов'язана із питаннями внутрішньої легітимації політичної влади. Йдеться переважно про те, що порушення державою засадничих прав і свобод

громадян призводить до кризи внутрішньої легітимності політичної влади (брак довіри населення до влади), і тільки як наслідок – до кризи зовнішньої легітимності. Але разом з тим, варто відзначити, що криза зовнішньої легітимності держави (відсутність визнання як рівноправного суб'єкту міжнародної політики з боку інших держав) може виникати і внаслідок інших обставин. Безумовно, кожна держава прагне закріпити свій авторитет як у внутрішній, так і зовнішній політиці, і відмова у визнанні держави її зовнішньої легітимності має бути обґрунтована.

З цієї точки зору, вимога держави отримати «зовнішню легітимність» можна розцінювати, якщо використовувати термінологію Ф. Фукуями, як ізотимічне жадання, яке на сьогодні аж ніяк не підкріплене обов'язком іншої держави задовольнити таку вимогу. За допомогою акту визнання держави погоджуються з відповідними змінами в міжнародному політичному і правовому порядку і засвідчують вихід на міжнародну арену нової держави. В такому випадку, самим актом визнання освячується певна зміна у міжнародній політичній буттєвості і позначається згода суб'єктів на таку зміну.

У такий спосіб, суб'єктивна воля народу, яка зажадала створення нової держави (шляхом відокремлення, наприклад), має знайти об'єктивацію своєму прагненню у міжнародній спільноті. Такою підставою для реалізації свого наміру може бути брутальні порушення прав людини. Але в даному випадку не йдеться про аналіз причин можливого відокремлення, а лише підтвердження тої гіпотези, що суб'єктивна «вимога визнання» якоїсь частини населення (якщо вона задоволена міжнародною спільнотою) може сприяти змінам у об'єктивній (політичній) реальності, але лише після її визнання з боку інших держав. Проте, цілком природно виникають питання щодо необхідної кількості держав, з боку яких необхідне освячення подібної «волі народу» і вагомість причин, через які утворилась потреба у такому визнанні.

Відсутність визнання з боку більшості держав, по суті, позбавляє (або не надає) нове утворення статусу суб'єкта міжнародної політики, а здебільшого наділяє лише статусом об'єкта.

Все це має засвідчувати не просто потребу нової держави у міжнародному визнанні, а й (не)застосування права (не)визнання як елемент або важіль (гео)політичного впливу держав. У такий спосіб, потреба визнання є значущою не тільки для конституювання ідентичності, не лише для реалізації колективних прав і свобод, а й у міжна-

родній політиці, в якій актом визнання, з одного боку, позначається характерна реакція держави на характерні зміни у геополітиці (на спробу виникнення нового суб'єкта), а з іншого – самим цим актом засвідчуються ці зміни.

Проблема «проявів жадання визнання» на міждержавному рівні може розглядатися, з точки зору двох підходів до розуміння міжнародної політики: ідеалізму і реалізму. Перший підхід (ідеалізм) розглядає держави як моральні особи, тому для оцінки діяльності держав слід застосовувати моральні норми. Другий підхід (реалізм) виходить із того, що держава лише тою мірою може вважатися такою, наскільки їй вдається схилити на свій бік якомога більше прихильників. Цей підхід зосереджує увагу на тому, що світова політика проводиться не у відповідності до «норм моралі», а здебільшого за «законами природи», а правота держави визначається тим, на чиєму боці сила. Цей підхід віддає належне великим державам, їх силі та ресурсам. Перший підхід (ідеалізм), який уособлюється у практичній філософії І. Канта, представляє, на нашу думку, своєрідне «ізотимічне» бажання рівного визнання всіх суб'єктів міжнародної політики, незалежно від геополітичного становища. Другий підхід (реалізм), який уособлює «макіавеллізм» (та не меншою мірою Г. В. Ф. Гегель) зосереджує свою увагу на «мегалотимічній» жадобі до визнання у міждержавному спілкуванні. Зміна співвідношення у світі цих двох «проявів жадання визнання» може зрушити усю «політичну онтологію» у світі.

З цього приводу А. Гоннет у статті «Визнання між державами. До моральних засад міждержавних відносин» (*Anerkennung zwischen Staaten. Zum moralischen Untergrund zwischenstaatlicher Beziehungen*, 2010) вказує, що поведінка держав на міжнародній арені часто домагається отримання поваги від інших суб'єктів міжнародних відносин. Саме тому, на думку А. Гоннета «визнання» чи «зневажання» тої чи іншої держави є своєрідними інструментами впливу як на певну державу та її політику, так і на політичний «розклад» у світі в цілому, адже жодна держава, вибудовуючи свою поведінку, не є незалежною від політичної реакції іншої сторони [див.: 9, S. 183]. Хоч і мислитель і наголошує на рівному визнанні всіх держав, яке випливає з ідеї рівної гідності автономії народів, але на практиці це є ще не досягнутим ідеалом.

Тож, сьогодні історичний процес хоч і слід розцінювати як виникнення, зростання та – врешті решт – спад мегалотимії, встановлення ізотимії – бажання бути визнаним рівним іншим, але, як каже

Ф. Фукуяма, «мегалотимія – жадання бути визнаним вищим – живе у нашому щоденному житті під різними личинами» [2, с. 294].

На рівні між державами, наявність або відсутність визнання може тягнути за собою певні політичні наслідки занурення держави в ізоляцію, що можна розглядати як процес витіснення держави у «політичне небуття», або навпаки, (через визнання) «введення» її у тій чи іншій якості у політичне поле діяльності. Хоча, безумовно, навряд чи можна говорити про цілковите «занурення» держави у політичне небуття «зовнішньої легітимності» і перебільшувати в цьому контексті значення «визнання».

Література

1. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе: [пер. з нім. Л. А. Ситниченко, О. Лозінської]. – Київ: ППС – 2002, 2007. – 436 с.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма: [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: АСТ, 2007. – 420 с.
3. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Юрген Хабермас: [пер. с нем. М. Б. Скуратова]. – М.: Издательство «Весь Мир», 2008 – 192 с.
4. Шеллинг Ф. В. Й. Система трансцендентального идеализма // Фридрих Шеллинг [пер. с нем.] //Собрание сочинений в 2-х т. Т1.: М.: Мысль, 1987. – С. 227-489.
5. Шмитт К. Понятие политического /Карл Шмитт // Вопросы социологии. — 1992. — № 1. — С. 35—67.
6. Fichte J. G. Grundlage des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre. Hamburg Verlag von Felix Meiner, 1922, 1967. – 391 S.
7. Hegel G. F. W. Die Wissenschaft der Logik Mit den mundlichen Zusätzen. Erster Teil. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main: 1970. – 392 S.
8. Hegel G. F. W. Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft in den Grundrissen. Band 8. Verlag von Dunder und Humblot, Berlin: 1833. – 440 S.
9. Honneth A. Anerkennung zwischen Staaten. Zum moralischen Untergrund zwischenstaatlicher Beziehungen // Axel Honneth . Das Ich im Wir. Studien zur Anerkennungstheorie / Axel Honneth – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. – S. 181–201.
10. Kant I. Metaphysik der Sitten. Verlag der dürschen Buchandlung. Leipzig: 1870. – 360 S.